

Colegial, aş sesiza unele neglijenţe în redactarea bibliografiei finale. Întâi, inconsecvenţă în organizarea bibliografiei – de pildă, repetarea unor titluri. Apoi, s-ar fi cuvenit menţionaţi îngrijitorii de ediţie, de pildă Ovidiu Bădina şi Octavian Neamtu la seria *Opere* de D. Gusti, măcar pentru contribuţia lor, în condiţii destul de ingrate, la punerea în circulaţie a scrierilor gustiene. Pentru istoricul sociologiei româneşti, informaţii şi idei foarte interesante se găsesc în cele opt volume din *Revizuirii şi adăugiri*, C. Rădulescu-Motru, rămase în manuscris şi editate după 1990.

Deşi este menţionat instituţional Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului, nu se face nici o trimitere la activitatea de cercetare timp de 22 de ani în domeniul studiului problematicii tineretului din perioada comunistă. Pentru că autoarea discută despre opoziţia cu surdină a cercetării sociologice, aş vrea să subliniez informaţiile destul de critice din rapoartele de cercetare ale CCPT, unele putând fi găsite la Biblioteca Academiei Române şi la Biblioteca Naţională a României. Mai mult, s-au elaborat ori dezvoltat concepte precum *balanţă motivaţională, coevoluţie, iuventologie, subcultura tineretului, contracultură, abordarea culturii prin sistemul categoriilor polare, delincvenţa juvenilă*. S-a configurat în perioada comunistă o sociologie a vârstelor şi generaţiilor şi aş remarca câteva contribuţii – prima abordare monografică a problematicii generaţiilor din sociologia românească, redefinirea conceptelor de *generaţie, tineret, tinereţe, relaţii între generaţii*, decelarea unor noi dimensiuni ale relaţiilor dintre vârstă, cohortă, clasă socială şi generaţie, un demers teoretic şi metodologic de studiu al societăţii şi al evoluţiei istoriei prin succesiunea generaţiilor şi contradicţiilor dintre generaţii.

Toate aceste observaţii nu fac decât să întărească semnificaţia deosebită a lucrării *Istoria sociologiei româneşti* ca instrument indispensabil în studiul gândirii sociologice

româneşti, peste care nu poate trece de acum înainte nici o altă lucrare ce va fi elaborată în domeniul istoriografic.

Constantin Schifirneţ

Constantin Schifirneţ

Formele fără fond, un brand românesc,

Bucureşti : Editura Comunicare.ro, 2007, 290 p.

O sinteză asupra unei teme fundamentale a gândirii româneşti

În urma unui amplu travaliu istoriografic şi teoretic, Constantin Schifirneţ ne oferă o lucrare de sinteză asupra unei teme de mare răsunet în spaţiul gândirii româneşti : *Formele fără fond, un brand românesc*. Este prima abordare sistematică pe care o avem (în sfârşit !) cu privire la teoria formelor fără fond, care, începând cu Maiorescu, a alimentat permanent reflecţiile multor teoreticieni asupra fenomenului românesc modern. Şi este important că această abordare este făcută cu instrumentele adecvate ale analizei sociologice şi de către un excelent cunoscător al curentelor de idei din cultura română modernă. Autorul ia în discuţie traseul istoric complet al acestei teorii, cu transformările şi interpretările pe care le-a suferit de la un autor la altul, arătând că ea s-a constituit din mers, prin aglutinarea unor contribuţii ale personalităţilor de vârf ale gândirii româneşti, care au proiectat asupra procesului nostru de modernizare perspective analitice variate (de ordin istoric, sociologic, economic, filozofic sau esteticoliterar).

Numai dacă este privită în ansamblul ei complex, ce cumulează contribuţii, reflecţii şi teorii diverse pe care le-a prilejuit şi le-a inspirat timp de aproape două secole, teoria

formelor fără fond poate fi considerată, după cum susține C. Schifirneț, o „viziune integrală asupra societății românești în curs de modernizare” (11) sau „un model teoretic național” ce a permis studierea contradicțiilor multiple dintre instituțiile moderne și contextul național (243). Așadar, nu e vorba despre o teorie în sensul restrâns al termenului, ce își propune să descrie și să explice un domeniu bine delimitat de fapte, ci de un „model teoretic” original, ce are ca sistem de referință un proces istoric de anvergură, și anume modernizarea României și integrarea ei în spațiul civilizației europene.

1. *De la fragmente la sinteză.* De la început, apreciem că lucrarea se înscrie în categoria operelor fundamentale prin care cultura română actuală își reinterpretează critic evoluția sa în epoca modernă. Să recunoaștem, în actualul mediu intelectual românesc, că putem înregistra puține contribuții notabile în acest registru. Totuși, lucrurile se schimbă și merg în direcția cea bună. După opinia regretatului Adrian Marino, cultura română ar fi încă, în bună măsură, o cultură a „fragmentului”, nu a sintezei, dominată de o mentalitate „publicistică, actualistă, improvizată”, o cultură „foiletonistică”, de comentariu eseistic, adesea strălucitor, dar care nu este orientată de mari proiecte (e drept, multe au fost inițiate, dar au rămas nefinalizate), fiind deficitară și sub raportul difuzării sale profesionale în străinătate, neputând intra astfel într-un dialog competitiv cu realizările altor culturi europene. Ea nu dispune încă de instrumentele de lucru necesare pentru a se cunoaște și prezenta pe sine, nu are enciclopedii, tratate, dicționare pe domenii, mari sinteze (Marino, 1996, 208-219). Or, lucrarea lui Schifirneț este tocmai o astfel de sinteză, ce readuce în dezbaterea actuală una dintre cele mai importante teorii prin care elitele noastre culturale au interpretat critic procesul de modernizare a societății românești și de integrare în mediul civilizației europene.

Judecățile atât de drastice ale lui Marino, explicabile prin adresa lor polemică, sunt totuși excesive. Putem constata că unele dintre carențele semnalate sunt pe cale să fie depășite. În ultimii ani au început să apară și lucrări de sinteză, cu viziuni cuprinzătoare asupra modernității românești, elaborate din perspective comparative, dar care nu sunt cunoscute, din păcate, decât în cercuri academice restrânse. Semnalez, în trecut, două lucrări de asemenea factură, datorate unor autori de prim rang ai școlii sociologice actuale. Am în vedere cartea lui Ilie Bădescu, *Idei politice românești* (Editura Mica Valahie, 2004), și pe cea a lui Dan Dungaci, *Elita interbelică. Sociologia românească în context european*, apărută la aceeași editură, în 2003. E vorba despre lucrări de anvergură, de sinteză teoretică, prin care modelele teoretice românești sunt plasate, printr-un riguros și aplicat examen comparativ, în seria marilor curente de idei ale gândirii occidentale, unele în filiație directă cu acestea, altele în replică sau ca răspunsuri originale la o problematică națională.

În această ultimă situație se află și teoria formelor fără fond, pe care Constantin Schifirneț o plasează în legătură directă cu procesele specifice de modernizare din aria românească. „Această teorie nu este una de import, întrucât ea a apărut din nevoia reală și profundă de a căuta explicații pentru fenomene și procese sociale și spirituale din cadrul național românesc, neregăsite în paradigmele sociologice ale secolului al XIX-lea.” (11) Fiind la origine o teză de doctorat, pe care sociologul H.H. Stahl o recomanda pentru publicare încă din 1984, lucrarea lui Schifirneț abordează, așadar, în mod sistematic, o temă fundamentală a gândirii românești, o temă pe care autorul a studiat-o temeinic și a aprofundat-o, cu pasiune și angajare personală, în decursul unor cercetări de peste două decenii.

Apariția acestei lucrări este oportună, având în vedere că problematica formelor

fără fond este încă (din păcate!) de mare actualitate în România, după cum susține autorul încă din primele pagini: „Vremurile pe care le trăim se derulează parcă înadins sub semnul formelor fără fond” (9). Readucerea în dezbatere a acestei teorii ne ajută să înțelegem mai bine perioada comunistă (care a fost, în multe privințe, o lume a formelor fără fond) și perioada tranziției postcomuniste, cu procese și fenomene specifice, unele paradoxale, atipice, pe care această teorie le poate clarifica și explica. Efortul de a îndeplini criteriile și standardele necesare pentru a ne integra efectiv în spațiul comunitar european ne pune adeseori în situația de a schimba formele instituționale în speranța că ele își vor produce, cu timpul, fondul corespunzător.

Înainte de a intra în problematica acestei cărți, simt nevoia de a spune câteva cuvinte despre autorul ei, care a parcurs un traseu semnificativ de la abordările parțiale la sinteza de față. Domnul Constantin Schifirneț este recunoscut ca unul dintre cei mai competenți analiști ai gândirii sociale și politice românești din epoca modernă, semnificativă în acest sens fiind lucrarea sa *Geneza modernă a ideii naționale* (2001). Sub îngrijirea sa științifică, Editura Albatros a publicat, în ultimii 11 ani, peste 25 de titluri, reprezentând opere ale unor sociologi, istorici și filozofi români. În același timp, domnul Schifirneț a publicat numeroase studii în volume colective și în reviste de specialitate, precum și lucrări științifice individuale dedicate unor personalități și curente de idei din cultura română modernă, pe care le-a analizat, cu aplicație și adevărate, din perspectivă istorică și sociologică. Lucrarea *C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale*, vol. I-III, este o amplă frescă a filozofiei românești moderne.

Autorul are contribuții la studiul unor domenii sociologice și antropologice: *sociologia modernizării și dezvoltării* – cercetarea modelelor românești de explicare a procesului de formare a civilizației moderne în cadrul național, reevaluarea teoriei formelor

fără fond ca paradigmă de analiză a proceselor de modernizare; *sociologia culturii* – abordarea culturii prin sistemul categoriilor polare, analiza conceptelor de subcultură și contracultură (1981); *sociologia vârstelor și generațiilor* – prima abordare monografică a problematicii generațiilor din sociologia românească, redefinirea conceptelor „generație”, „tineret”, „tinerețe”, „relații între generații”, decelarea unor noi dimensiuni ale relațiilor dintre vârstă, cohortă, clasă socială și generație, contradicțiile dintre generații, un demers teoretic și metodologic de studiu al societății și al evoluției istoriei prin succesiunea generațiilor.

Această prodigioasă activitate științifică, istoriografică, editorială și publicistică îl poziționează pe domnul Schifirneț în topul autorilor care au contribuit în mod eficient la cunoașterea și repunerea în circulație a unor lucrări de referință ale gândirii românești. Lucrările și studiile publicate de domnul Schifirneț se remarcă prin bogăția informațiilor și referințelor istorice, prin rigoare metodologică și profunzimea analizelor, prin echilibrul interpretărilor și al aprecierilor. Aceste calități se regăsesc și în ultima sa lucrare: *Formele fără fond, un brand românesc*. Aș mai spune că autorul a abordat teoria formelor fără fond și în alte lucrări și amintesc numai volumul *Civilizație modernă și națiune. M. Kogălniceanu. T. Maiorescu. M. Eminescu* (1996).

2. *O teorie cu un statut special în cultura română*. Autorul reconstituie, pe baza unei ample documentații istorice, traiectoria unei idei teoretice majore în cultura română, o idee ce a fost codificată de T. Maiorescu într-o formulare memorabilă, anume aceea a „formei fără fond”. Așa cum demonstrează Schifirneț, teoria construită în jurul acestei sintagme a avut o carieră de excepție în cultura română modernă, fiind preluată, ca instrument metodologic și analitic, de numeroși gânditori care au investigat, din perspective doctrinare adesea opuse, procesul de modernizare a României și interacțiunile

complexe, de ordin economic, politic și cultural, dintre spațiul românesc și cel european/occidental.

Formulată de Maiorescu și dezvoltată de Eminescu (într-un registru sociologic și istoric mai amplu), teoria formelor fără fond a generat numeroase și rodnice confruntări de idei, care au vizat complexul problematic al modernizării noastre și au dominat spiritul public timp de circa un secol și jumătate. Această situație se explică prin faptul că teoria elaborată de mentorul *Junimii* a surprins și a formulat, la nivel conceptual, contradicția specifică a societății românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, aceea dintre formele instituțiilor moderne, preluate din mediul occidental, și fondul autohton, economic și cultural, marcat de puternice elemente premoderne, reziduale, acumulate într-o istorie ce ne-a menținut multă vreme la periferia spațiului european. Deși s-a atenuat cu timpul, prin reformele politice și economice, dezacordul dintre forme și fond a fost o temă reluată și reinterpretată, în chip obsesiv, de mai toți gânditorii care au analizat procesul de modernizare a României. Ea s-a aflat în centrul analizelor și dezbaterilor sociologice, istorice și filozofice și în perioada interbelică, astfel încât putem conchide, împreună cu autorul lucrării, că teoria formelor fără fond și-a dobândit un statut special în cultura română, anume acela de cadru teoretic pentru analiza și interpretarea evoluției moderne a societății românești.

Lucrarea lui Schifirneț reconstituie istoria acestor confruntări, beneficiind de o nouă bază documentară și de cercetările aplicate pe care le-au făcut specialiștii în diverse domenii. Din această perspectivă interdisciplinară, autorul reușește să clarifice aspectele problematice ale teoriei formelor fără fond și să prezinte, într-o manieră echilibrată și nuanțată, pozițiile și interpretările formulate în jurul acestei teme de către un număr impresionant de gânditori români. În primele

trei capitole, autorul reface traseul genetic al teoriei, de la „antemaioreșcieni” (cei care au reacționat la preluarea necritică a unor idei și instituții din țările occidentale și au semnalat efectele acestui comportament imitativ) până la Maiorescu și Eminescu, personalități care au oferit formularea canonică a teoriei. Urmează alte trei capitole ce privesc reinterpretările teoriei de către Gherea, Iorga, Rădulescu-Motru, Stere, Ibrăileanu, Lovinescu și Manoilescu, până la Lucrețiu Pătrășcanu. În aceste capitole, autorul face dovada unui efort analitic impresionant, demonstrând că posedă o cunoaștere temeinică, de la surse, a concepțiilor susținute de gânditorii analizați. Remarcabile sunt, de asemenea, interpretările contextuale și evaluările nuanțate pe care le avansează Schifirneț asupra unor probleme delicate și controversate. Ultimele trei capitole sunt dedicate unei abordări sistematice și rezumative, prin care autorul încearcă să pună ordine în accepțiunile atât de vagi ale conceptelor de formă și fond, pentru a degaja, în final, un model teoretic explicativ al procesului de modernizare a României.

3. *Geneza, consacrară și reinterpretările teoriei.* Cu un interes deosebit am citit primul capitol, în care autorul reconstituie geneza teoriei în mediul românesc. Este un capitol dens ca informație istorică, instructiv și admirabil prin lectura nouă pe care autorul o face, ca nimeni altul, a unor texte uitate, aparținând unor cărturari și animatori culturali din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul în care spațiul românesc era sub influența puternică a curentelor europene de emancipare și reformă politică. Autorul face o arheologie a ideilor și a pozițiilor ideologice variate din această perioadă, demonstrând că teoria formelor fără fond nu s-a născut brusc sub pana lui Maiorescu, ci are o gestație îndelungată în lumea românească. Importul masiv de idei și instituții occidentale, făcut de generația pașoptistă, a trezit în societatea românească o reacție contradictorie, dar nu

de respingere frontală, ci moderată, care solicita discernământ și spirit critic în adoptarea noilor forme occidentale. Autorul analizează, astfel, în mod sistematic, concepțiile despre reformă și modernizare ale unor „antemaiorescieni”, precum Gh. Lazăr, Dinicu Golescu, Gh. Asachi, Ion Heliade-Rădulescu, Alecu Russo, Mihail Kogălniceanu, Ion Maiorescu, Ion C. Brătianu, George Barițiu, Ion Ghica, Dionisie Pop Marțian și B.P. Hașdeu. Tranziția de la pașoptism la junimism, care reprezintă o schimbare de paradigmă și de strategie a modernizării, apare astfel ca fiind pregătită de un mediu germinativ național și de un lung șir de predecesori.

Cum era și firesc, capitolul cel mai consistent este dedicat lui Titu Maiorescu. Deși Schifirneț nu aduce elemente radical noi față de exegeza anterioară, el avansează o interpretare mai adecvată a raportului dintre teoria lui Maiorescu și realitatea socială pe care această teorie încerca să o descrie și să o explice. Autorul subliniază faptul că nu putem aprecia în mod adecvat poziția lui Maiorescu decât dacă înțelegem necesitățile istorice la care trebuia să răspundă atunci societatea românească. C. Schifirneț plasează concepția socială și politică maioresciană la intersecția curentelor de idei din secolul al XIX-lea, privind-o ca pe o sinteză a raționalismului și empirismului, a liberalismului și conservatorismului, pe fundalul noilor orientări evoluționiste și pozitivistice. Maiorescu este înfățișat ca un gânditor cu o concepție în esență evoluționistă, cu presupuziții și atitudini conservatoare, dar cu deschidere spre ideile de schimbare și progres. Poziția evoluționistă și moderat conservatoare se regăsește în teoria sa privind evoluția organică, treptată, fără salturi, a societății și în ideea că principiile constituționale și democratice trebuie adecvate la contextul social și istoric, astfel încât noile forme instituționale să capete funcționalitate în mediul românesc.

Autorul reliefează contribuția majoră a lui Maiorescu la procesul de formare a civilizației române moderne, subliniind că el a postulat și impus o serie de principii teoretice de o valabilitate indiscutabilă: necesitatea spiritului critic, supremația criteriilor axiologice, importanța creației originale în dezvoltarea culturii naționale, deschiderea benefică spre noile idei și evoluții spirituale apusene, pledoaria convingătoare pentru integrarea noastră (competitivă, nu imitativă) în spațiul cultural european. Concluzia autorului este că prin teoria formelor fără fond, prin ideile avansate și prin opera sa critică, prin judecata severă asupra realităților naționale, Maiorescu a deschis un câmp nou de cercetare pentru gândirea românească și a indicat o direcție de acțiune politică și practică (78).

Un punct de rezistență al lucrării lui Schifirneț este și capitolul „Formele fără fond în viziunea lui Eminescu”, în care demonstrează profunzimea și clarviziunea unor teze și interpretări ale marelui poet asupra procesului de modernizare a României, dar și actualitatea lor. Apreciat ca „un gânditor profund, un autentic cercetător” (81), Eminescu este cel care, prin studiile și articolele sale din presa vremii, a impus și a consacrat teoria formelor fără fond ca instrument de analiză sociologică, istorică și politică. Pornind de la principiile formulate de mentorul său literar, Eminescu a dezvoltat teoria formelor fără fond și a elaborat, pe suportul ei, noi teorii sociologice și direcții de gândire: teoria societății organice, teoria „golurilor” sociale, teoria păturii suprapuse și teoria compensației muncii, toate fiind contribuții la analiza și înțelegerea proceselor de modernizare a societății românești (82).

Prin datele pe care le cuprinde și le actualizează, prin lectura aplicată asupra textelor eminesciene și prin interpretările pe care le avansează, cartea lui Schifirneț aduce argumente în plus pentru noua perspectivă de interpretare a sociologiei

eminesciene (după lucrările lui Ilie Bădescu și Ion Ungureanu), realizând astfel și o necesară reabilitare a gândirii eminesciene, supusă, după cum știm, decenii de-a rândul, unor interpretări ideologice deformatoare. Autorul demonstrează cu citate ample că Eminescu nu a pus niciodată în discuție oportunitatea și necesitatea procesului de modernizare a României. Dimpotrivă, în textele sale jurnalistice există o adevărată teorie asupra modernizării României. El a trăit și s-a format ca intelectual în mediile civilizației apusene, fiind unul dintre cei mai avizați cunoscători ai curentelor de idei din lumea occidentală. Pentru el, „munca este legea lumii moderne”, iar remediul pe care îl vedea pentru îndepărtarea „formelor goale” era activitatea productivă, creatoare de plusvaloare, căci, rezumă Schifirneț, „sporul în civilizație nu se câștigă decât prin muncă” (103).

Capitolul dedicat lui C. Dobrogeanu-Gherea este important întrucât ne arată cum a operat un marxist cu termenii teoriei în cauză, analizând rolul instituțiilor burghize în formarea României moderne, precum și neoiobăgia, văzută tot ca o formă fără fond. Gherea este cel care răstoarnă relația dintre forme și fond, făcând din anterioritatea formelor o lege de dezvoltare a țărilor rămase în urmă, țări care intră cu necesitate în „orbita” țărilor capitaliste dezvoltate. Potrivit lui, modernizarea noastră este un rezultat al contactului cu Europa apuseană. Astfel, sistemul capitalist din România nu este efectul evoluției organice a societății autohtone, ci al influenței occidentale, care ne-a obligat la adaptarea la instituțiile moderne în absența fondului adecvat. În această logică, formele fără fond sunt inevitabile și benefice, deoarece reprezintă un element de modernizare, urmând ca fondul lor corespunzător să se dezvolte cu timpul. Schifirneț subliniază, pe bună dreptate, că explicațiile lui Gherea „se întâlnesc cu teoria sistemului mondial și cu teoria dependenței”, iar noțiunile de *centru*, *periferie* și *semiperiferie*

sunt utilizate de I. Wallerstein „cam în registrul conceptual al lui Gherea” (108-109).

Teoria formelor fără fond traversează cultura română modernă, ceea ce-l obligă pe autor să ia în discuție o întreagă galerie de gânditori, fiecare cu perspectiva sa de interpretare. Astfel, în capitolul „Evoluția de la fond la formă” sunt analizate concepțiile lui P.P. Carp, Theodor Rosetti, Nicolae Iorga, C. Rădulescu-Motru și Constantin Stere, iar în alt capitol, „Evoluția de la formă la fond”, sunt prezentate ideile despre modernizarea societății românești aparținând lui A.D. Xenopol, G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, Șt. Zeletin, M. Manoilescu și L. Pătrășcanu. Aici avem un lung șir de reinterpretări aplicate teoriei. Un subcapitol consistent este dedicat lui Lovinescu, cel care „răstoarnă perspectiva maioreșciană asupra procesului de modernizare”, prin teza conform căreia formele anticipează fondul și îl creează treptat.

4. *Contradicții ale modernizării românești.*

După acest excurs istoric, autorul încearcă o necesară sistematizare a accepțiunilor conferite conceptelor de *formă* și *fond*, care sunt variabile de la un gânditor la altul. Important este însă ce semnificație acordă gânditorii români relațiilor contradictorii dintre aceste două componente ale societății. C. Schifirneț le grupează în cinci tipuri de contradicții: „1) contradicția dintre condițiile interne și instituțiile moderne; 2) contradicția dintre cultura română și civilizația modernă; 3) contradicția dintre scopurile civilizației moderne și mijloacele existente într-o țară rămasă în urmă, 4) discrepanța dintre real și ideal, neadevărul formelor și autenticitatea fondului intern” (198), pe care le analizează distinct.

Pentru a înțelege de ce formele fără fond sunt „un reflex al evoluției societății moderne românești”, autorul examinează fazele modernizării, contextele istorice, cauzele economice, construcția instituțională, agenții modernizării și conduitele specifice

acesteia. El propune termenul *modernizare tendențială* românească, cu un sens „inversat”, pornită „de la afirmarea spiritului național și de la construcția politică spre dezvoltare economică”. Modernizarea s-a împletit la noi cu realizarea a două mari urgențe naționale: independența și realizarea unității politice, aspirații ce nu puteau fi îndeplinite fără existența unui organism politico-juridic modern. Dar slăbiciunea modernizării noastre vine din suportul economic precar și, de aceea, ea a răzbit „greu și lent prin complicata rețea de structuri socioinstituționale” reziduale, fiind o „modernitate mozaică, nestructurată sub o formă dominantă clară”, care s-a manifestat „ca tendință, ca ideal de atins în afirmarea națiunii” (206).

Discrepanțele și anomaliile procesului de modernizare au devenit atât de vizibile și de supărătoare, încât aspirația agenților sociali și intelectuali a fost tocmai realizarea mult doritei unități dintre fond și formă, care a devenit un principiu explicativ al evoluției moderne românești și un principiu de analiză deterministă, cum susține autorul în ultimul capitol. În analiza sa, autorul are în vedere câteva axe în jurul cărora s-au derulat procesele de modernizare a societății românești: contextul internațional (dependență de imperii, nivel economic scăzut în raport cu cel din Occident, presiunea țărilor dezvoltate asupra societății românești), întârzierea unor reforme economice și sociale cerute de procesul modernizării, intelectualitatea modernă în curs de formare, alcătuită cu precădere din umaniști, nivelul scăzut al științei și tehnicii, intersecția în spațiul românesc a unor influențe divergente.

Principiul metodologic adoptat de autor rămâne evidențierea contradicției dintre aspirația către o modernizare cât mai rapidă și completă și nevoia de continuitate într-o tradiție, într-un fond istoricește constituit, ca dovadă a identității proprii. În fine, un alt factor agravant, subliniat de autor, a

fost acela că modernizarea s-a făcut, la noi, în lipsa unui proiect teoretic bine articulat. Cultura română a propus, de cele mai multe ori, un proiect teoretic *post festum* pentru a explica efectele produse de un eveniment social sau național și nu a elaborat un câmp teoretic prin care să fie prognozată evoluția societății românești.

Ideea centrală a autorului este că teoria formelor fără fond a fost o elaborare proprie a gânditorilor români, confrunțați cu necesitatea de a înțelege un proces specific de modernizare, diferit de cel produs în spațiul occidental. Această teorie are o valabilitate mai largă, fiind aplicabilă tuturor societăților întârziate, periferiale, aflate în condiția de „dezvoltare dependentă” și de tranziție spre modernitate, fiind orientate de un model realizat deja în societățile dezvoltate. În cuprinsul lucrării există idei și referințe care schițează un program de analiză comparativă a modernizării. În concluzie, consider că lucrarea lui Constantin Schifirneț reprezintă o contribuție științifică deosebită la cunoașterea și înțelegerea procesului de modernizare a României. Lucrarea cuprinde o amplă bibliografie asupra acestei problematici, indice tematic și de nume. E o lucrare de sinteză, de o valoare științifică incontestabilă, ce va intra negreșit în bibliografia celor care se ocupă de modernizarea României și de evoluția culturii românești.

5. *Formele fără fond – „un fenomen atât de românesc”*. Nu pot încheia fără a mă referi la semnificațiile și interpretările posibile ale titlului de pe coperta cărții. Văzând acest titlu, îndrăzneț și expresiv, cu o „țintă” publicistică evidentă, unii cititori ar putea fi contrariați, considerându-l ostentativ și oarecum neadecvat. Autorul mărturisește că a pornit investigația sa istorică și teoretică animat de dorința de a înțelege „un fenomen atât de românesc”, precum formele fără fond, care au un statut special în spațiul românesc modern, „de vreme ce au însoțit orice tip de societate

sau regim politic, dincolo de programele lor ideologice”. În consecință, este firesc ca analiza acestui fenomen să acapareze energiile atâtor intelectuali și să constituie o direcție majoră a gândirii moderne românești (203). Deci, ar fi vorba de un fenomen definitoriu pentru tranziția noastră spre modernitate. Dar se recunosc românii în acest fenomen? Ce imagine și-au format românii despre societatea în care trăiesc? O percep ei ca pe o realitate dominată de forme fără fond? Și, întrebarea e, un stigmat poate deveni un brand? Este acest fenomen doar un stigmat?

În construcția titlului putem sesiza o ambiguitate voită și o tentă ironică. Familiarizați cu sintagma „forme fără fond”, noi, românii, de îndată ce o auzim, ne gândim automat la teoria care a consacrat această sintagmă în conștiința publică, care a definit și a investigat, totodată, problema reală a discrepanțelor dintre forme și fond în tranziția noastră spre modernitate. Și atunci, întrebarea ar fi: La cine se referă brandul? La teorie în cauză sau la realitatea socială pe care o descrie/explică teoria? Care este „produsul” românesc ce a devenit un brand? Autorul mizează pe această ambiguitate, pe care nu o lămurește decât în ultimele fraze ale cărții.

Argumentația autorului merge spre ideea că „brandul” românesc se referă la realitatea socială românească, marcată de forme fără fond, ca la o maladie cronică, și nu la teoria care explică această maladie. El insistă asupra faptului că teoria în cauză este aplicabilă în orice țară aflată în tranziție rapidă spre modernitate și în relații de dependență față de o metropolă dezvoltată, cum s-au petrecut lucrurile la noi. În ultimele pagini ale cărții, autorul renunță la orice precauții și nuanțe, formulând o sentință dureroasă, ce decurge parcă dintr-un silogism (cioranian) al amărăciunii. El afirmă că și azi parcurgem o tranziție dificilă, cu anomalii cunoscută, fiind invadați peste tot de forme fără fond, în dorința firească de a „arde

etapele” restante ale modernizării și de a îndeplini standardele impuse de Uniunea Europeană. Așadar, ne confruntăm cu aceeași contradicție structurală, ce are și azi manifestări asemănătoare, în diverse domenii, și pe care n-am reușit să o rezolvăm în decurs de două secole. Formele fără fond ne definesc și în perioada postmodernă. În consecință, silogismul implicit al autorului duce la concluzia că „formele fără fond sunt un element peren al evoluției noastre sociale și culturale. Putem spune că formele fără fond sunt marca, brandul, cum se spune astăzi, ale societății românești. Întrucât exprimă activități și realități din alte culturi, termenul fiind preluat ca atare de români, brandul însuși este o formă fără fond, ceea ce este tragic și ironic în același timp” (271). Românii ar fi condamnați la această maladie incurabilă (din varii motive) și, în consecință, elitele lor intelectuale au elaborat și o teorie consistentă asupra acestei maladii.

Din acest joc circular al implicațiilor, Schifirneț extrage ideea paradoxală că, în cazul românilor, asistăm la o răsturnare „tragică și ironică” a ideii de brand. Așa cum nu au putut conferi o funcționalitate reală formelor moderne pe care le-au împrumutat, ei compromit și ideea de brand, preluată și ea, pe care o transformă natural tot într-o formă fără fond. Brandul ar fi un paravan sub care încercăm să ne ascundem deficiențele de fond prin improvizații de fațadă și activități formale. Să recunoaștem, uneori, cam așa am înțeles și instrumentat acțiunile de promovare a imaginii României în lume, reușind să ne facem un prost renume, adică un antibrand.

Nici cealaltă ipoteză nu este mai promițătoare. Teoria formelor fără fond putea deveni, într-adevăr, în urmă cu o sută și ceva de ani, un „brand” al gândirii românești. Dar trebuie spus că nici unul dintre autorii de prim rang ai acestei teorii nu a reușit să impună în mediul științific și academic european conceptele și perspectiva lor analitică originală asupra procesului de modernizare.

Autorii români ai teoriei erau și ei marcați, seduși sau timorați de prestigiul științific al teoriilor sociologice occidentale (într-o perioadă când „constrângerile modelului occidental erau prea puternice”, notează autorul – 264) și nu au reușit să-și „promoveze” produsul lor teoretic pe piața ideilor sociale și politice europene. Așa se face că teoria formelor fără fond nu este cunoscută și nu se bucură decât de recunoașteri sporadice din partea unor cercetători care au analizat procesul de modernizare a spațiului sud-estic european.

Grigore Georgiu

Bibliografie

Marino, A. (1996). *Politică și cultură. Pentru o nouă cultură română*. Iași: Editura Polirom.

Allan G. Johnson

Dicționar Blackwell de sociologie: ghid de utilizare a limbajului sociologic, București: Editura Humanitas, 2007, 448 p. (Trad. rom. de S.G. Drăgan și V. Russo)

Dicționarul profesorului Allan G. Johnson este mai mult decât un dicționar al unei „singure voci”, este un dicționar al unei „voci unice”. Avantajul unui dicționar de autor decurge din coerența discursului pe care, oricât s-ar strădui coordonatorii, nu o pot atinge dicționarele cu zeci de colaboratori.

Ca unic autor, Allan G. Johnson a imprimat dicționarului crezul său că sociologia este o știință contestată. După cum se știe, fondatorii sociologiei americane au avut în vedere „ameliorarea societății”. În această direcție lucrează și Allan G. Johnson prin scrierile sale, traduse în mai multe limbi (*The Forest and the Trees*:

Sociology as Life, Practice and Promise, 1997; *The Gender Knot: Unraveling Our Patriarchal Legacy*, ediția a II-a revăzută, 2005; *Privilege, Power and Difference*, ediția a II-a, 2005), și prin conferințele organizate în marile universități din SUA, în care abordează problemele capitalismului modern: inegalitatea socială, oprimarea de clasă și a femeii, patriarhatul și in justiția socială, rasismul, prejudecățile legate de vârstă, sex și culoarea pielii.

Orientarea cercetărilor lui Allan G. Johnson spre problemele lumii contemporane, ale sistemului capitalist global se observă clar în conținutul dicționarului, deopotrivă prin alegerea termenilor din vocabularul sociologic și a personalităților prezentate, cât și prin judecățile de valoare pe care autorul le face. Întâlnim în el concepte „uiteate”, „ocolite” sau pur și simplu rămase inoperante pentru sociologii din România (alienare, fetișismul mărfii, xenocentrism, sexism instituționalizat, lupta de clasă, îmburghezirea clasei muncitoare, masculinitate hegemonică, oprimarea femeilor, panică morală, in justiție socială, proletarizare, socialism de stat etc.), care, lepădându-se de marxism, au aruncat, odată cu apa, și copilul din copăie.

Dacă în perioada comunistă, în științele socioumane te împiedicai de „marxismul creator” la tot pasul, după decembrie '89, Karl Marx a fost izgonit din istoria sociologiei, iar Friedrich Engels parcă nici nu a existat. Dacă repudierea „marxismului creator”, dată fiind teroarea ideologică din perioada comunistă, este de înțeles, încercarea de a șterge concepția marxistă din istoria gândirii sociologice mi se pare cel puțin discutabilă.

Profesorul și strălucitul scriitor de literatură științifică Allan G. Johnson ne aduce aminte că Marx este „o figură-cheie” în evoluția gândirii sociologice, care a influențat direct și indirect analiza contrasistem, arătând că esența capitalismului ca sistem economic este relația dintre muncitori, patroni și mijloacele de producție, din care apare plusvaloarea,